

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У 1944–1947 РР.

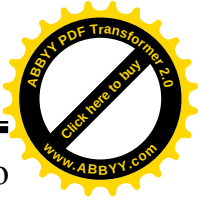
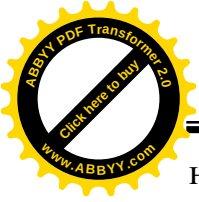
Переломні моменти у розвитку міжнародних відносин завжди привертають до себе науковий інтерес. Особливо актуальними є питання, пов'язані з Другою світовою війною та її впливом на долі народів та процеси державотворення.

У сучасних умовах, коли у світі назріла необхідність подолання наслідків глобалізації, вироблення нової системи підтримки міжнародної безпеки, зростає необхідність більш зважено враховувати досвід минулого. У зв'язку з цим, незважаючи на велику кількість досліджень, посилюється інтерес до Другої світової війни і тісно пов'язаної з нею історії повоєнних років. У цій багатоаспектній темі заслуговує на окреме дослідження національна політика Польщі та її спроба стати моноетнічною державою.

Відтак актуальність дослідження зазначеної теми визначається, по-перше, необхідністю об'єктивного аналізу процесу формування ідеї становлення післявоєнної Польщі як однонаціональної держави на основі сучасних знань, оцінок та нового бачення проблеми; по-друге, вивчення цієї теми розкриває одну з найтрагічніших сторінок в історії повоєнної Польщі.

Тісна співпраця Польщі та України створює об'єктивні умови для посилення політичних, економічних, культурних зв'язків між двома країнами, остаточного подолання непорозумінь, витоками багатьох з яких стала остання світова війна. Ураховуючи все це, є нагальна потреба ретельно вивчити й об'єктивно висвітлити історію Польщі саме цього періоду.

З політичних міркувань дослідження теми переселення національних меншин Польщі у 1944–1947 рр. тривалий час було під заборорою. Радянська історіографія взаємовідносини між країнами Варшавського договору, зокрема Польщі та СРСР, розглядала винятково як дружні та взаємовигідні. Наукове вивчення національної політики Польщі у 1944–1947 рр. по суті тільки починається як у вітчизняній історіографії, так і в історіографії країн, які після Другої світової війни входили до сфери радянського впливу. Щодо оцінок, які існували в літературі до розпаду радянського блоку, то вони були пов'язані з політичним замовленням правлячої верхівки, тобто із замовленням комуністичних партій СРСР та Польщі. Як правило, стверджувалася теза про правильність проведеної

національної політики зі згадуванням лише деяких її недоліків, нерідко приписуваних «ворогам народу», політичним супротивникам комуністів, «буржуазним націоналістам», що проникли в ряди самих компартій. Політичному замовленню відповідали підбір та оцінка фактичного матеріалу, наслідком була політизованість та викривлене зображення багатьох аспектів складної національної проблематики.

Питання переселенських процесів неодноразово розглядалось на деяких всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, які відбулися протягом 1994–2009 рр. у Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Тернополі, Чернівцях та інших містах. Проте статті, що стосуються окремих аспектів депортації, розселення, адаптації, не дають цілісного уявлення про проблему.

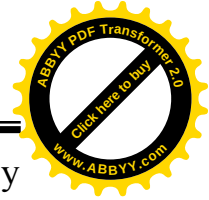
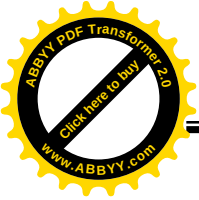
Активно займаються проблемами національних відносин і національної політики у країнах Східної Європи Інститут слов'янознавства РАН і всі його підрозділи. Так, кілька років тому відбувся «круглий стіл» на тему «Національне питання у Східній Європі: минуле і сучасність». Збірник під такою ж назвою вийшов у 1995 р. У 2001 р. було проведено «круглий стіл» на тему «Національне питання і національні меншини у Східній Європі. 1944–1948 рр.».

Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили російські вчені. Дослідниця Л. Б. Мілякова у статті «Польща на шляху до моноетнічної держави (1918–1947 рр.)» [5] проаналізувала передумови та причини жорсткої політики Польщі стосовно національних меншин, а також здійснила цілісний аналіз подій, пов'язаних зі становленням Польщі як однонаціональної держави.

Російська дослідниця А. Ф. Носкова у статті «Греко-католицька церква в контексті вирішення національно-територіальних проблем. 1945–1947 рр. (СРСР, Польща, Чехословаччина)» [7] проаналізувала низку дискусійних аспектів національної політики Польщі у 40-х роках ХХ ст.

У книзі «Боже ігрище: історія Польщі» [1] польський історик Н. Девіс зробив спробу переглянути історію Польщі, приділяючи значну увагу національній політиці та проблемам, пов'язаним із проживанням національних меншин на території Польщі.

Особливу вагу у вивченні теми депортації українців має публікація збірки архівних документів за редакцією В. Сергійчука «Трагедія українців Польщі» [8]. У вступних статтях автор спростував нав'язувані радянською та шовіністичною польською пропагандою стереотипи, запропонував власний погляд на проблеми депортації, розселення та адаптації українського населення.

Аналіз історіографії засвідчує, що хоча й окремі аспекти процесу депортації, розселення й адаптації національних меншин Польщі розглядалися дослідниками, проте й досі немає комплексного наукового дослідження, яке б дало вичерпний аналіз проблеми.

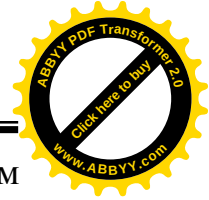
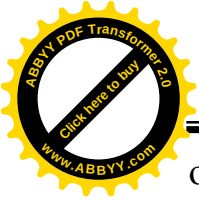
Метою статті є комплексний аналіз політики Польщі щодо національних меншин – німців, євреїв та українців, спрямованої на створення моноетнічної держави у повоєнний період.

Після Другої світової війни Польща стала принципово новою державою порівняно з міжвоєнним періодом. Нове світове співвідношення сил, яке склалося на останньому етапі війни, та обумовлена ним політика великих держав, які визнали поділ Європи на сфери впливу, а також включення до зони безпеки СРСР Східної Європи призвели до докорінних змін у Польщі. Це виявилось у поступовому утвердженні у країні комуністичного режиму, зміні політичного та соціально-економічного ладу, зовнішньополітичній орієнтації, а також призвело до значних територіальних і демографічних трансформацій у державі.

Території, які відійшли до Польщі після війни, були заселені численним непольським населенням: на заході країни – німцями, на південному сході – українцями та білорусами. Крім того, у Польщі проживали нечисленні чеські і словацькі національні меншини, а також єврейське населення. У той самий час близько 3 млн поляків залишилося за межами держави на територіях, які після встановлення східного кордону були включені до складу Литви, Білорусії та України [5].

Настрої, які панували у післявоєнний період серед польського і українського населення, саме неприйняття один одного, сприяли тому, що вирішення українського питання пішло радикальним шляхом насильницького переселення українців, їх депортації. У свідомості післявоєнного польського суспільства закріпилася думка про необхідність переселення потенційно конфліктогенного населення українців у прикордонні території СРСР. Цей шлях розглядався як найбільш простий під час вирішення національних протиріч, які проявлялися до 1944 р. [8, 31]. За реалізацію політики переселення відповідав спеціальний апарат, який займався питаннями переселення, в різних місцевостях були запроваджені контрольно-пропускні пункти. У віданні цього апарату знаходились також армія та сили правопорядку. Свого уповноваженого з питань політики переміщення українців до СРСР мала і радянська сторона [3].

Виселення українців відбувалося в умовах взаємного терору, який було розгорнуто польськими та українськими антирадянськими підпільними

організаціями на південному сході країни у 1946–1947 рр. [3]. Апогеєм політики депортації українців до СРСР та переселення поляків на територію Польщі стала операція «Вісла» (28 квітня 1947 р. – липень 1947 р.), яка фактично завершилась у жовтні 1947 р. У результаті цієї операції 96–98 % українського населення Польщі було депортовано до СРСР [8, 383].

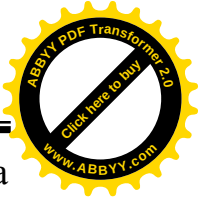
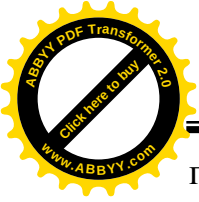
Однією з найбільших національних меншин Польщі у міжвоєнний період були євреї. У 1939 р. їх нараховувалося 3 млн 460 тис. чол., а після Голокосту залишилося лише 10% від цієї кількості (1945 р.) [6, 324].

Серед окупованих країн Європи (не враховуючи СРСР) Польща була єдиною, де за допомогу євреям загрожувала смертна кара. Важливою перепорою на шляху надання допомоги євреям була їх слабка асиміляція. Підхід до війни з німцями як до боротьби лише польського населення, виключаючи інші народи, які проживали у Польщі, прийнятий у підпільних колах, які орієнтувалися на еміграційний уряд у Лондоні, також викликав негативне ставлення до євреїв. Типова позиція поляків під час Другої світової війни – невтручання у протистояння німців та інших народів Польщі – була викликана соціальною технологією гітлерівців: ізолювавши євреїв у гетто, вони надали правове підґрунтя для поділу суспільства на поляків та євреїв, тим самим поглибивши поняття «своїх» і «чужих» і загостривши протиріччя між цими народами.

Політика ППР у єврейському питанні у 1944–1947 рр. мала подвійний характер. З одного боку, євреї отримали більш широкі права та свободи з рук нової влади: з них було знято печатку «другосортності»; надано можливість активно брати участь у суспільному житті.

Особливістю життя єврейського населення Польщі у 1944–1947 рр. була наявність у нього, на відміну від інших національних меншин, політичних партій та організацій. Проте вони вимагали більшого – культурної автономії. Ідею самоврядування євреїв схвалювала і Польська робітничка партія (ППР), розраховуючи на їх підтримку. Але одночасно польські комуністи вживали заходів, які підштовхували євреїв до еміграції [6, 331].

Єврейська еміграція, що мала масовий характер і підтримувалась новою польською владою, пояснювалась низкою причин. Війна призвела до того, що, незважаючи на способи уникнення голокосту – чи то у СРСР, чи в Польщі, – тисячі єврейських сімей стояли перед дилемою: залишитися в країні, яка була їх батьківщиною, або почати жити на новому місці. Ті євреї, які вирішили залишитися в Польщі, вірили у можливість організації єврейської спільноти і надання їм з боку держави культурної автономії. На

подібну модель розвитку єврейського життя розраховували і Бунд та єврейська фракція ППР.

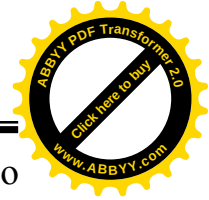
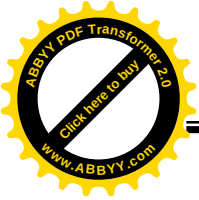
Крім цієї категорії осіб, існувала певна група євреїв, яка пов'язувала продовження свого життя у країні з асиміляцією: для них вона була обумовлена ідеологічними мотивами та інтернаціоналістичними ідеями польської комуністичної партії, для інших – емоційною прив'язаністю до Польщі як до своєї батьківщини. Часто обидва ці мотиви перепліталися. Однак більшу частину єврейського населення становили ті, хто розглядав Польщу як країну тимчасового перебування. Рішення про еміграцію ухвалювалося під впливом психологічних, особистісних і політичних мотивів.

У 1944–1947 рр. існувало 2 види міграції – легальна і нелегальна, причому домінувала остання. У 1945–1946 рр. нелегально залишили Польщу за допомогою сіоністських організацій більше ніж 119 тис. чол. [6, 333].

У повоєнній Польщі гостро стояла проблема безпеки євреїв. Антисемітистські настрої польського населення мали переважно економічний відтінок і були породжені побоюванням необхідності повернення євреям розграбованої у період війни власності. 11 серпня 1945 р. у Кракові, 5 лютого 1946 р. у Парчові, 4 липня 1946 р. у Кельцах навіть сталися з цього приводу єврейські погроми [2].

Прагнення діячів ППР звільнитися від єврейської проблеми породили в них думку про те, що найкращим її вирішенням є еміграція євреїв до Палестини [4].

Найбільш жорстоку національну політику проводила у повоєнний період польська влада стосовно німців. Після війни, коли настав час платити по рахунках, німці за логікою речей мали бути покарані за окупаційний режим, установлений на території Польщі гітлерівцями під час війни. Німцям, які залишилися проживати на польській території, необхідно було носити на рукавах спеціальні пов'язки, які мали вказувати на їх національну належність. Вони направлялись на примусові суспільно корисні роботи, їх жінки нерідко зазнавали насилля, а майно – розграбовувалося [4]. У Польщі в масовому порядку було організовано концентраційні табори (на північних і західних землях – 681 табір і 227 тюрем). Спочатку табори з власної ініціативи створювала місцева міліцейська влада й органи центрального силового апарату. До них направлялась більша частина німців з фольклістів, тобто з тих, хто перебував у списках осіб німецької національності – громадян міжвоєнної Польщі, які мали бути виселені з держави [6, 342].

Особливою проблемою стали вбивства громадського німецького населення. У наш час доступні лише результати монографічних досліджень, які стосуються окремих польських місцевостей. Наприклад, у багатотисячному Олександровську Куявському начальник міліції заснував табір, в якому з лютого по листопад 1945 р. знищив практично всю групу німців чисельністю в сто чоловік, яка перебувала там після відступу вермахту [6, 343]. Поступово з'являються свідчення про масові вбивства робітниками місцевої польської міліції та співробітниками органів внутрішніх справ німецького населення і в інших містах.

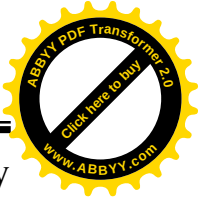
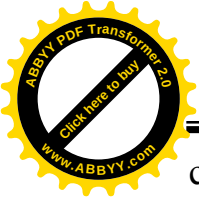
Виселення німецького населення відбувалося в кілька етапів і продовжувалося до початку 1949 р. Переселенці, яких перевозили у товарних вагонах, мали право взяти із собою до 20 кг багажу на 1 людину і харчів на 20 днів. Проте це правило не вважалося обов'язковим для дотримання з боку влади, яка організовувала переселення.

Виселення німецького населення (самі німці називали його вигнанням) відбувалося в кілька етапів. Перший з них – це стихійні депортації, організовані військовою владою та адміністрацією в період між закінченням воєнних дій і прийняттям відповідних рішень на Потсдамській конференції (липень – серпень 1945 рр.). Цими депортаціями було охоплено приблизно 350–450 тис. чоловік. Другий етап виселення німців відбувався до кінця 1945 р. З лютого 1946 до кінця 1947 р. виселення мало організований характер, хоча це не означало відсутності нелюдського ставлення до німецького населення. У літературі з цього питання зазвичай указується занижена кількість осіб, які підлягали виселенню.

З 1948 р. від'їзд німців з Польщі відбувався на індивідуальній основі. Однак, як і раніше, їх перевозили в товарних вагонах, хоча вони вже не були настільки численними, як раніше. В той період було вислано 3 тис. шахтарів, яких потребувала влада східної окупаційної зони в Німеччині, хоча напередодні їх було викреслено зі списків, оскільки вони були необхідні на польських шахтах [6, 344].

За сучасними оцінками, до Німеччини було депортовано в цілому близько 3,6 млн чоловік. Загальна кількість німців, які загинули під час депортації до СРСР, убитих польськими і радянськими солдатами, померлих по дорозі до місця висилки, оцінюється у 400 тис. чоловік [5].

У 1950 р. у західних і північних землях Польщі залишилося близько 1 071 900 німців, які найчастіше визнавали себе поляками. Однак продовжувала існувати значна німецька національна меншина. За деякими даними, кількість німців, які перебували в Польщі у 1950 р.,

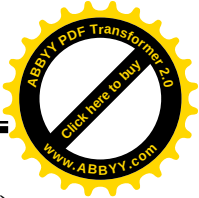
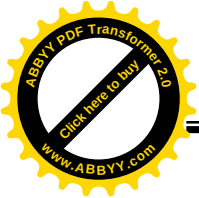
сягала 300 тис. чоловік. Більша їх частина залишила країну у зв'язку з проведенням акції щодо возз'єднання сімей у 50-ті та 70-ті роки ХХ ст. [6, 344].

Отже, політика нової влади, головною складовою якої була партія польських комуністів – Польська робітничка партія (ППР), у вирішенні національного питання у перші повоєнні роки мала багатоваріантний характер. Паралельно з діями, спрямованими на повернення поляків до держави, нова влада проводила виселення (депортації) національних меншин з Польщі. Найбільш характерним прикладом насильницьких переселень були депортації українців і німців. Стратегія польського уряду стосовно єврейського населення спиралася на визнання його права як на еміграцію, так і на перебування в державі. Водночас, аж до 1948 р. уряд негласно підтримував еміграційні тенденції, створивши режим найбільшого сприяння для виїзду євреїв з Польщі.

Поява у польських комуністів концепції побудови моноетнічної держави (вона відкрито не декларувалася, але її елементи були присутні в партійних документах) була наслідком змін кордонів післявоєнної Польщі, врахування гостроти міжнародних протиріч у міжвоєнний і воєнний періоди, а також радянського досвіду депортацій як одного з методів вирішення національного питання у СРСР. Визначальну роль під час формування цієї концепції відігравало послідовне застосування ППР принципу пріоритету інтересів польського народу у процесі вирішення національних питань. У результаті здійснення цієї політики до 1948 р. Польща стала в цілому моноетнічною, тобто польською за своїм національним складом, державою.

Джерела та література

1. Девіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Н. Девіс ; пер. з англ. П. Тарашук. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
2. Донесение советника НКВД СССР при Министерстве безопасности Польши Н. Н. Селивановского Л. П. Берии о еврейском погроме в г. Кракове (17 августа 1945 г.) / Советский фактор в Восточной Европе. 1944–1953 гг. : в 2 т. Документы / Т. 1 : 1944–1948 гг. / [отв. ред. Т. В. Волокитина]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – 687 с.
3. Заключний звіт головного уповноваженого уряду УРСР про переселення українського населення з території Польщі (14 лютого 1947 р.) // Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1997. – 440 с.
4. Запись беседы И. В. Сталина с делегацией правительства Польши в эмиграции во главе с премьер-министром С. Миколайчиком по германскому вопросу, о создании Временного правительства, состоянии АК границах Польши (3 августа 1944 г.) / Советский фактор в Восточной Европе. 1944–1953 гг. : в 2 т. Документы / Т. 1 : 1944–1948 гг. / [отв. ред. Т. В. Волокитина]. – М. : Российская

- политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – 687 с.
5. Милякова Л. Б. Польша на пути к моноэтническому государству (1918–1947 гг.) [Электронный ресурс] / Л. Б. Милякова // Международный исторический журнал. – 2001. – № 13. – Режим доступа : www.machaon.ru.
 6. Национальная политика в странах формирующегося советского блока. 1944–1948 / [под. ред. В. В. Марьиной] ; Ин-т славяноведения. – М. : Наука, 2004. – 551 с.
 7. Носкова А. Ф. Греко-католическая церковь в контексте решения национально-территориальных проблем. 1945–1947 гг. (СССР, Польша, Чехословакия) / А. Ф. Носкова // Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939–1958 (Дискуссионные аспекты). – М. : Российская Академия наук : Институт славяноведения, 2003. – 380 с.
 8. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1997. – 440 с.

Омельченко М. О. Державна політика Польщі щодо національних меншин у 1944 – 1947 рр.

У статті проаналізовано сутність та наслідки державної політики Польщі щодо національних меншин у 1944–1947 рр.

Ключові слова: *Польща, державна політика, національні меншини.*

Омельченко М. А. Государственная политика Польши по отношению к национальным меньшинствам в 1944–1947 гг.

В статье проанализированы сущность и последствия государственной политики Польши по отношению к национальным меньшинствам в 1944–1947 гг.

Ключевые слова: *Польша, государственная политика, национальные меньшинства.*

Omelckhenko M. O. National minority's policy in Poland 1944–1947.

The article is devoted to the analysis of reasons, development of events and to the consequences of national minority's policy in Poland 1944–1947.

Key words: *Poland, development, national minority's.*